

Krzysztof Haptaś

Wizytacja dziekańska parafii kolbuszowskiej z 12 lutego 1878 r.

Rocznik Kolbuszowski 10, 75-81

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wizytacja dziekańska parafii kolbuszowskiej z 12 lutego 1878 r.

Dokumentacja wizytacji dziekańskich i kanonicznych dotycząca poszczególnych parafii z terenu diecezji tarnowskiej, a znajdująca się w Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie, stanowi niezastąpione źródło do badań dla historyków zajmujących się dziejami Kościoła katolickiego na tym obszarze w XIX-XX w. Precyzyjnie ukazuje stan i zachodzące w parafiach zmiany w krótszych lub dłuższych okresach czasowych. Z tego też względu powinna ona być wydawana drukiem, tak by jak najszersze grono badaczy mogło zapoznać się z jej zawartością.

Ogrom informacji zawartych we wspomnianej dokumentacji wizytacji dziekańskich i kanonicznych z XIX i XX w., a dotyczących najstarszej kolbuszowskiej parafii, zachęca do wydania ich drukiem, tym bardziej, że ten okres w historii wzmiankowanej parafii praktycznie nie został jeszcze opracowany¹. W niniejszym artykule prezentujemy (jako bodziec do podjęcia się tego trudu i potwierdzenie wartości źródłowych tego typu materiałów) tylko jedną jej wizytację, dziekańską, którą 12 II 1878 r. przeprowadził, w zastępstwie za dziekana mieleckiego i jednocześnie proboszcza kolbuszowskiego ks. Ludwika Ruczkę², wicedziekan dekanatu

¹ Przykładowo tekst autorstwa M. Piórka jest zaledwie ogólnym wprowadzeniem do całości niezwykle bogatego w treść zagadnienia. Zob.: M. Piórek, *W latach 1772-1945*, w: *Parafia kolegiacka Wszystkich Świętych w Kolbuszowej w latach 1510-2010. Studia, szkice i materiały*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2010, s. 91-145.

² Ks. Ludwik Ruczka, syn Franciszka i Domicelli z domu Wisłockiej, ur. 16 IX 1814 r. w Szlachtowej. Po ukończeniu gimnazjum w Przemyślu i krótkim epizodzie studenckim na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego, w 1836 r. rozpoczął naukę w tarnowskim Seminarium Duchownym. Świecenia kapłańskie przyjął 24 IX 1839 r. (A. Nowak podaje, że 24 X) w Tarnowie. Wikariusz w Wadowicach oraz Oleśnie koło Dąbrowy Tarnowskiej, wykładowca historii Kościoła i prawa

i proboszcz mielecki ks. Józef Knutelski³.

Wizytacja, z której prezentujemy tylko fragment dokumentacji dotyczący kolbuszowskiego kościoła, przeprowadzona została w dniach 11-21 lutego 1878 r., niewątpliwie w oparciu o ustalony wcześniej schemat wizytacyjny. Pytania w nim zawarte sugerują pogrupowane w punktach odpowiedzi. Pierwszą z odwiedzonych przez ks. Knutelskiego parafii była ta w Rzochowie. Następnie zwizytowane zostały: Niwiska, omawiana tutaj Kolbuszowa, Cmolasy, Trzęsówka, Ostrowy (Tuszowskie), Gawłuszowice, Baranów (Sandomierski), Padew (Narodowa), Jaślany (kapelania) i Chorzelów⁴.

---

kanonicznego w Seminarium Duchownym w Tarnowie. Po rezygnacji z pracy pedagogicznej, 4 I 1848 r. objął probostwo w Kolbuszowej (B. Kumor podaje, że został na nie instytuowany 25 I); wieloletni dziekan dekanatu mieleckiego. Położył ogromne zasługi dla parafii kolbuszowskiej. Pomagał Galicjanom – powstańcom styczniowym zesłanym na Sybir; wyratował stamtąd kilkuset z nich. Wspierał ich ponadto materialnie. W latach 1861-1897 (z przerwą od roku 1865 do 1873) poseł do wiedeńskiej Rady Państwa. Za zasługi położone dla miasta 26 XI 1889 r. obdarzony honorowym jego obywatelstwem. Zmarł 30 XI 1896 r. w Kolbuszowej; pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. B. Kumor, *Ruczka Ludwik*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 595-597; A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, t. 4, Tarnów 2004, s. 33, 34; M. Micińska, *Galicjanie – zesłańcy po powstaniu styczniowym. Zesłanie w głąb Cesarstwa Rosyjskiego – Działalność księdza Ludwika Ruczki – Powroty*, Warszawa 2004, s. XLIII-XLIV; S. Pijaj, *Posłowie z regionu mieleckiego do Sejmu Krajowego we Lwowie i Wiedeńskiej Rady Państwa. Ludzie i stronnictwa, w: Dzieje lokalne pośród wydarzeń i procesów historycznych. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej pod patronatem honorowym Uniwersytetu Jagiellońskiego, wydane z okazji 550. rocznicy zezwolenia królewskiego na założenie miasta Mielca*, red. K. Haptaś, Mielec 2007, s. 211; B. Szafraniec, *Kolbuszowa w dobie autonomii galicyjskiej*, w: *Pięć wieków Kolbuszowej 1500/1508-2008. Studia, szkice i materiały z dziejów miasta i powiatu*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2009, s. 248.

³ Ks. Józef Knutelski, syn Tomasza i Anny z domu Cichoń, ur. 24 I 1829 r. w Sromowcach Wyżnych. Świecenia kapłańskie przyjął 6 VIII 1856 r. w Tarnowie. Wikariusz w Lubzinie, Ropczycach i katedrze tarnowskiej. 7 I 1868 r. instytuowany na probostwo w Mielcu; od 5 IX 1872 r. wicedziekan, a od maja 1885 r. dziekan dekanatu mieleckiego. Zmarł 13 VII 1893 r. w Zakopanem; pochowany na cmentarzu parafialnym w Mielcu. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, t. 3, Tarnów 2001, s. 47.

⁴ Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Wizytacje dziekańskie dek.: mielecki, sygn. wiz. dz. VII/4, Protokół spisany podczas wizytacji dekanalnej kościołów Dekanatu Mieleckiego w miesiącu lutym r. 1878 przez podpisanego, strony nie liczbowane.

W ciągu 11 dni ks. Knutelski odwiedził prawie wszystkie parafie wchodzące w skład dekanatu mieleckiego⁵, z wyjątkiem mieleckiej świątyni, co mogło się wiązać z faktem, że wizytację przeprowadził miejscowy ksiądz proboszcz, a to, być może, odrzucało taką możliwość. Nie wykluczone jednak, że i ona została zwizytowana, a jej opis nie został dołączony do całości, ale znajduje się wśród innych dokumentów zgromadzonych w tarnowskim archiwum diecezjalnym.

W roku przeprowadzenia wizytacji parafia kolbuszowska liczyła 9351 wiernych mieszkających w 14 miejscowościach, z których 816 przypadało na samą Kolbuszową⁶. Funkcję proboszcza pełnił od trzydziestu lat wyżej wspomniany ks. Ruczka, który w momencie przeprowadzania wizytacji był posłem do Rady Państwa, i prawdopodobnie obowiązki związane z tym stanowiskiem były przyczyną jego nieobecności oraz tego, że to ks. Knutelski przeprowadził wówczas wizytację dziekańską kościołów dekanatu mieleckiego. Wikariuszami kolbuszowskimi w 1878 r. byli dwaj księża – ks. Maciej Pajor⁷ (od roku 1875) i ks. Ignacy Twardowski⁸

⁵ W 1880 r. w dekanacie mieleckim, liczącym wówczas 54 166 katolików, posługę duszpasterską sprawowało 21 księży. B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 142. Szerzej o dziejach kościoła katolickiego na ziemi mieleckiej w XIX i XX w. zob. w: J. Białobok, *Kościół katolicki na ziemi mieleckiej w XIX i XX stuleciu*, w: *Mielec. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 3, red. F. Kiryk, Mielec 1994, s. 160-207.

⁶ *Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos Tarnoviensis tam saecularis quam regularis Anno Domini 1878*, Tarnoviae b.r., s. 39, 40.

⁷ Ks. Maciej Pajor, syn Tomasza i Elżbiety z domu Pasioneek, ur. 29 I 1836 r. w Żbikowicach. Święcenia kapłańskie przyjął 16 VI 1860 r. w Tarnowie. Wikary w Wojniczu i Wadowicach, administrator w Zwierniku; następnie objął wikariat w Ropczycach (tu również administrował), później w Wieliczce. Od 31 III 1875 r. wikary w Kolbuszowej. Podczas pobytu w niej zaangażował się w działalność Towarzystwa Zaliczkowego „Szczęść Boże”, w którym od 1879 r. był przewodniczącym rady nadzorczej. W czasie posługi duszpasterskiej popadł w konflikty z parafianami, co obrazuje również prezentowana dokumentacja wizytacji dziekańskiej. W ich wyniku przeniesiony na wikariat do Kęt. Pod koniec życia objął probostwo w Zielonkach, gdzie zmarł 22 VIII 1881 r. Nowak, t. 3, s. 284; J. Basta, *Instytucje oszczędnościowo-kredytowe w Kolbuszowej w okresie zaborów (do 1914 roku)*, w: *Kolbuszowa. 300 lat miasta. Materiały z sesji naukowej 6-7 X 2000 r.*, red. J. Bardan, Kolbuszowa 2001, s. 169 (tutaj błędnie odnotowany jako ks. Michał Pajor).

⁸ Ks. Ignacy Twardowski, syn Michała i Marii z domu Stańskiej, ur. 5 I 1846 r. w Wojniczu. Święcenia kapłańskie przyjął 29 VII 1873 r.

(od roku 1876). Obaj, pod nieobecność proboszcza, brali na siebie ciężar wszelkich obowiązków związanych z należyтым funkcjonowaniem parafii, co w pełni pokazuje wydawany materiał źródłowy.

W świetle informacji zawartych w prezentowanej dokumentacji wizytacji dziekańskiej widać, że świątynia kolbuszowska w ćwierć wieku po tragicznym pożarze z 2 X 1852 r.⁹ z zewnątrz prezentowała się okazale, ale jej wnętrze pozostawiało już wiele do życzenia. Zakurzone ściany (w przeciwieństwie do zakrystii, w której było czysto), posadzka w fatalnym stanie z pewnością nie przynosiły chluby, ale poczynione kroki w kierunku zmiany tego stanu rzeczy napawały optymizmem co do przyszłości. Wyposażenie kościoła było odpowiednie i należyte, miejscami wręcz wzorowo utrzymane. Interesująca jest wzmianka dotycząca zamarznętej wody w chrzcielnicy, świadcząca o temperaturze panującej w zimie w kolbuszowskiej świątyni. Niezwykle cenne wiadomości dotyczące zasobu archiwum parafialnego zawarte są w dziale *Libri metricales*. Porównanie ówczesnego zasobu archiwum z tym, co obecnie się w nim znajduje, pokazuje, jak wiele dokumentów nie zachowało się do dnia dzisiejszego¹⁰. Z kolei krótkie opisy cech charakteru księży wikarych (prowadzących nawet do poważnych konfliktów z parafianami, co widać na przykładzie ks. Macieja Pajora) oraz wypełnianych przez nich obowiązków parafialnych dają duże możliwości przy rozpoznaniu tych zagadnień w skali parafii, ale w dłuższym okresie czasowym, przykładowo w latach 1772-1918.

Poniższy materiał źródłowy został zmodernizowany pod względem pisowni dużych liter i występującej w nim interpunkcji. Błędy ortograficzne występujące w kilku wyrazach nie zostały poprawione względem dzisiaj obowiązujących zasad. Tekst nie jest zaopatrzony w numery stron, ale zostały w nim zaznaczone miejsca, w których one się rozpoczynają.

---

w Tarnowie. Wikary w Nowym Targu, od 1876 r. w Kolbuszowej, następnie od 26 VI 1878 r. w Wieliczce, później w Radgoszczy. Po rozgraniczeniu pozostał w diecezji krakowskiej. Zmarł przed 1900 r. Nowak, t. 4, s. 162.

⁹ Jego opis zawarty jest w kronice parafialnej. Wypis prezentuje M. Piórek w: *Kolatorzy kościoła parafialnego pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Kolbuszowej od XVI wieku do 1939 roku*, w: *Pięć wieków Kolbuszowej*, s. 71.

¹⁰ J. Bardan, *Archiwum parafialne – spis inwentarzowy*, w: *Parafia kolegiacka*, s. 391-396.

III. KOLBUSZOWA

Po odbytej wizytacji kościoła w Niwiskach, udał się niżej podpisany o godzinie 11. przed południem do Kolbuszowy i w godzinach popołudniowych skutecznie swoje czynności:

a Ecclesia.

Kościół w Kolbuszowy murowany, murem obwiedziony, cynkiem w roku 1876 pokryty i sygnaturą ozdobiony, wygląda na zewnątrz poważnie i ozdobnie. We wnętrzu jednak jest brudny i zdezelowany. Mury prochem i kurzem pokryte, a posadzka w nawie i w kaplicach [s.] wydeptana i powybijana. To też konkurencja uchwaliła zeszłego roku z inicjatywy księdza dziekana Ruczki wymalowanie kościoła, posadzką kamienną i podsiębitkę, co wszystko w bieżącym roku ma być wykonane. Ołtarz jest tu 5; – wszystkie portatylami, potrójnymi obrusami i światłem zaopatrzone, i w czystości utrzymywane.

b. Tabernaculum.

Tabernaculum jest umieszczone w wielkim ołtarzu, a w tem znajduje się Sanctissimum w puszcze dobrze wyłoczonej na korporale spoczywającej, co 14 dni renowane. Przed Sanctissimum pali się lampa dniem i nocą.

c. Sacristia.

W zakrystyi jest czysto i porządnie. Aparata kościelne w dobrym stanie, bielizna kościelna dobra i czysta, kielichy dobrze wyłoczone. Jest klęcznik, praeparatio ad Missam, tablica renovatio Sanctissimi. Tabela Mszy fundacyjnych i miednica do umywania palców.

d. Baptisterium

Chrzcielnica jest umieszczona między presbiterium a nawą po stronie epistoły, na podwójnym gradusie – w niej kociołek miedziany niezbyt dobrze wybielony – woda do chrztu zamarzła, lecz we flasce jest takowa czysto utszymana. Naczynia na olea śś. w czystości utrzymane, są umieszczone w szafce pod kluczem.

e. Libri metricales

Książki parafialne prowadzone w nieobecności księdza dziekana Ludwika Ruczki przez ks. Macieja Pajora, wikarego miejscowego, są czysto i dokładnie pisane, mają indeksa; księża wikaryusze piszą właśnie kopie z tych ksiąg, i z nakazu ks. Ruczki mają takowe wkrótce przedłożyć. Książka zapowiedzi, dziennik

podawczy, [s.] książka ogłoszeń z ambony – książki stypendyi własnych są także w porządku prowadzone. Książka Mszy fundacyjnych jest pod zamknięciem, dlatego jej nie przeglądałem. Księża wikaryusze od prawiają po 50 Mszy rocznie z polecenia księdza Ruczki, i prowadzą ewidencją takowych.

f. Aedificia parochialia

Dom mieszkalny murowany, tak zewnątrz jak i wewnątrz jest porządnie utrzymany i również kuchnia, stodoły, stajnie i inne budynki gospodarskie są kosztem konkurencyi zeszłego roku wyrestaurowane i w dobrym znajdują się stanie.

g. Status moralis

a) Tak ks. Maciej Pajor, jak i ks. Ignacy Twardowski są, o ile mi wiadomo, księżmi moralnemi, trzeźwemi i w wypełnieniu swych obowiązków gorliwemi. Miewają na przemian homilije i kazania. Ks. Pajor miewa katechizacje w kościele, a ks. Twardowski wyjeżdża *ex curendo* po wsiach; do szkoły czteroklasowej uczęszczają na udzielanie katechizmu obydwaj; żyją z sobą w zgodzie i nieudzielają się za wiele.

b) Zapytany ks. Maciej Pajor o moralność parafian kolbuszowskich odpowiada, że lud w parafii kolbuszowskiej jest dobry i pobożny, uczęszcza licznie do kościoła, przystępuje do Sakramentów świętych, szanuje kapłanów i składa hętnie należitości konkurencyjne na wyrestaurowanie kościoła.

c) Wyjeżdżając z Kolbuszowy, zastąpił mi tamtejszy burmistrz drogę i żalił się w imieniu parafian na ks. Macieja Pajora, że jest dla nich przykry, [s.] że ich z ambony publikuje, że w kancelaryi jest dla nich ostry, że w naukach przedślubnych za wiele wymaga i wielkie robi trudności – – prosi zatem, aby tego księdza Pajora Najprzewielebniejszy Konsystorz przenieść raczył.

h. Quo ad disciplina

Nabożeństwo w dni niedzielne i świąteczne ściśle do istniejących przepisów bywa odprawiane, a mianowicie: Primaria w lecie o 7^{mej}, a w zimie o 8^{mej} z wystawieniem Najś. Sakramentu w puszcze i homilia. Dalej śpiewają różaniec, po którym następuje asperzya, procezya, suma z kazaniem. Po południu różaniec, nauka, nieszpory, które się kończą błogosławieństwem. Odpust odprawia się na Wszystkich Świętych, a nabożeństwo 40. godzinne w niedziele Septuagesima, Sexagesima i Quinquagesima.

W załączeniu przedkłada się kazanie ks. Twardowskiego. Ks. Pajor odmówił kazania, twierdząc, że już jest dawno księdzem.

– z powodu nieobecności ks. dziekana Ruczki nie przedkłada się wykazu rzeczy przy kościele sprawionych, tylko ^akazanie ks. Twardowskiego^a.

Kolbuszowa dnia 12 lutego 1878
Ks. Knutelski

---

^a Dopisane inną ręką.